

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM.

NEGYEDIK FÜZET.

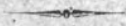
BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1895.

TARTALOM.

	Lap
Aranyos-Rákosi Székely Sándor. II. és befejező közl. <i>Dr. Heinrich Gusztáv</i> ...	385
Mikes »Törökországi Levelei«-nek keletkezése. II. és bef. közl. <i>Császár Elemér</i>	412
A tanodai dráma előzményei hazánkban. (Dr. Nagy Sándor hátrahagyott irataiból. <i>Nagy Lajos</i> ... .. .)	441
Adattár :	
Koháry István gróf végnapjai 1731-ben <i>Közli Éble Gábor</i>	461
Jászay Pál naplója. (VIII. közl.) <i>Czékus László</i>	476
Ismertetések, bírálatok :	
Magyar irodalomtörténeti értekezések az 1893/4-iki középiskolai értesítőben. Befej. közlkmény. <i>B. F.</i>	488
Irodalomtörténeti Repertorium. <i>Hellebrandt Árpádtól</i>	383

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas.*

ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

— Második, befejező közlemény. —

V.

Egészen másképp vagyunk Székely Sándornak második reánk maradt eposzával. Ez megjelent a *Hébe. Zsebkönyv MDCCCXXIII. Kiadta Igaz Sámuel Pesten Müller Józsefnél* 123—151. lapjain e címmel: *A Székelyek Erdélyben*. Hősi költemény. Aláírva: *Aranyos-Rákosi Székely Sándor*.¹ A szerző Tordáról 1828. január 12. Toldy Ferenczhez intézett első levelében (l. alább) pontosan felsorolja e nyomtatványnak tetemes és részben értelemzavaró sajtóhibáit, melyek egy újabb kiadásban természetesen, a szerző utasítása szerint, kijavítandók.

Lássuk mindenek előtt a három² rövid énekből álló kis eposz cselekvényét, illetőleg tartalmát, lehetőleg a költőnek saját szavaival.

I. A költő fegyvereket és nagyított hősöket készül zengení, kik a 'Honnyos Nemzet' (t. i. a húnok) kétfelé szakadása után legelőbb fundáltanak Erdély halmain országot. Szikambria terén elhullt a scythák legnagyobb része, elhullt Aladár, Atilla³ fia is. Csak hétezeren⁴ maradtak e nagy harcz után Irnakkal, Atillának

¹ E kis eposzról két figyelemre méltó dolgozat jelent meg a *Keresztény Magvető* cz. jeles folyóiratban: Kanyaró Ferencz, *Aranyos-Rákosi Székely Sándor és Vörösmarty* (XXIII. 1888. 177—188. l.) és Péterfi Lajos *Aranyos-Rákosi Székely Sándornak 'A Székelyek Erdélyben' cz. eposza* (XXIV. 1889. 213—229. l.). A költeményt magát az 'Aranyos vidék' költségén kiadta Borbély György, Torda, 1895. január 1., 35 l. — Saját kiadásom sajtó alatt van.

² Sokfelé tévesen négy énekesnek mondják, így legújabbban a *Képes Irodalomtörténet* is, 361. l.

³ A költő mindig így írja a nagy hún király nevét.

⁴ A hagyományban rendszerint háromezerről van szó, a mit Benkő József, *Imago nationis siculicae*, Cibinii, 1791. 33. l. is kevesel, de az összes családtagok beleszámításával mindjárt 15 ezerre magyaráz.

Krékától származott fiával; a többiek Khábával, a nagy hún király harmadik fiával, visszatértek az ősök földjére, míg Irnak ,nyugaton letelepedni vágya'. Ezután kéri a költő a múzsát, hogy mondja el, mi okból és hogyan indultak őseink az új hazába és hogyan nyerték el a tündérország Oltvizi kertjéből az arany almát, melytől a szabad honnyok (húnok) birodalma függött.

Az ütközet után eleink, hölgyekkel, magzattal, erőtelen ős öregekkel, ott nyugvának, hol a Maros a Tiszába ömlik. A hon-talan, csekély számú népség esedezve kért hazát vezéreitől, kik tanácsra összeülnek. Úzon szerint vagy vissza kell térniök ősi hazájukba ,vagy itt földet víván' békében maradni, mert különben teljesen megsemmisülnek. Kálnok a visszatérést ajánlja és a ,zuhogó sereg' örömmel fogadja nézetét; de Irnak indokolatlannak találja, hogy e szép földről eleik sovány bérceire, jég és fergetegek honába' visszatérjenek; szerinte itt kell új hazát keresniök. A nép elfogadja véleményét, de Zágon, Haddúr főpapja, előbb áldozatot kíván rakni, mit Irnak helyesel, a ki e czélra nyomban össze is hívja népeit. A főpap most lovat áldoz és könyörög Haddúr képéhez: ,Vigy békében boldog hon földire lakni!' E szavakra a seregek fölött az égen tűzgömb tűnik föl, mely keletre tartva végre megáll és mennydörgő hanggal elpattan, mire tüze elhúny. Zágon kijelenti a népnek, hogy a fényes tünemény Haddúrtól küldött jel volt, mely útjok irányát mutatja. Irnak most megfúvatja a kürtöt, és az özön nép útnak indul. Vezérei: Úzon, Kálnok, Kézd, Ipor, Bárdocz, Bágyon (a nép legbölcsebb férfia, de szavatlan), Varjgyas, Gyula, Béldi, Orband, Daczó, Cserey és Kászon, kiket a költő nagyon röviden, egy-két vonással jellemez.¹ A scytha sereg, csendben lépdelve keletre, haladt a Maros örvényes partjánál. Így ment hajdan Spárta vitéz faja hőse után Thermopyléhez, mikor Ázsia döllyfős Xerxesze országát roppant sereggel elönté. A húnok Irnak vezetése alatt érik Dácia földjét, azon az ösvényen, melyet a hajdani népek ,vaskapúnak' neveztek. Itt általkelnek a folyón és ,erőt nyugtatni javallák'.

II. Három nap nyugvék a völgyben a tábor. Ekkor Irnak fővezető, több vezérral és ötven gyorskarú ifjúval, vadászni men-

¹ Neveiket a költő részben a hagyományból vette, részben (úgy látszik, székely helynevek alapján) maga alkotta. Szerepök nincsen; arra sem látni okot, hogy tizenhárman — az eposz csekély terjedelméhez és egyszerű cselekvényéhez képest mindenesetre sokan — vannak.

nek; őzeket és vadkant űznek a sűrű erdőben, éjféli homályban, mikor ,bikkék zöld ágain át' tündöklött ,az ezüst hold'. De Haddúrnak ,egyéb gond forga eszében'. Elhagyva Kaukasz bérczét, ,úsza az égben', és pásztornak öltözve lejön a földre. A Vaskapú vidékén tüzet rak egy pásztor kunyhóban és vad őzet készül sütni. E kunyhó felé kanyarúla az ösvény, ,mellyen az Éjszakiak lovakat sarkalva jövének'. Az isten most fergeteget és nagy zivatart támaszt, mely a hősöket a kunyhóba szorítja, hová Haddúr maga is meghívja őket: ,vadakat forgatva regéljünk'. A vitézek körülülük a tüzet és a pásztor kérdi, hogy ,melly ország magzatji?' Irnak röviden megmondja, hogy ők ,Éjszaki honny magzatji', kiknek ,eldődi' nyugotra jöttek lakozni, ők pedig ,lakföldet vívni keletre isteni végzésként' indultak; ,hogya talán ez a rendelt ország, itten letelepedni vágnak'. A pásztor feleli, hogy ez a föld Dácia, melyről régen száll a hir, hogy ,hideg éjszak férjfiakat küldend halmainkat bírni sajátúl'. Erre Haddúr megismerteti velök a szép és mindenben dúsgazdag Erdélyt, melyet előbb dák népek és géta fajok, majd gepidák és rómaiak birtak. Traján megvette a ,régi Dierna kőfalait,¹ túl a Sztrigy mellett Zarmigethúzá, nagy Deczebal várát, dákok fejedelmei székét'. Később jöttek a Gothosok, végre Honnyosok érkeztek és ,kegyetlen Atilla járom alá készítette az ostorozott napnyugotot'. De ő elhalt és székében most honnyi király ül. De van ,napköltire innen' egy szép ország, melyet rabló nemzetek árja ritkán szállt meg; ezt az Olt melletti ,tündérkertet' javasolja, hogy foglalják el. Régi rege fűződik e tájhoz. Iszter folyamnak volt egy szűz vizi leánya, Lisszilián, kit vizek isteni sokszor kértek meg, de a szűz visszautasította őket, mert csak a vadászatban lette kedvét. Ekkor Urpán, dák népek buja istene, elrabolja a leányt, ,titkon megrontja szemérmét' és egy erdei szikla-üregbe zárja. Végre, a leány saját könyörgésére, kútfővé változtatja Lissziliánt, a ki rögtön nyugotra és keletre egy-egy folyamot önte, így akarva atyját hol létéről értesíteni. Mikor Urpán ezt észreveszi, megállítja a vizek menését, a ,szomszéd sziklák bércz órmait ellenek ontva'. De más vizek is segítették a leányt, úgy hogy ársjai tengerré váltak, átzúgták a nagy havasok tetőit és eljutottak Iszterhez, ,Euxínnak korosabb főhelytartójához', a ki,

¹ Székely Sándor e városhoz *Dierniász* cz. két énekes ,hősi költeményében' (*Hébe*, 1825) utóbb egészen más, de a székely eposz főcselekvényéhez nagyon hasonló történetet kapcsolt. L. fönt 41. l.

több vizek őr uraitól segélyezve, harczot kezdett Urpán istennel és kiszabadította leányát, Urpánt pedig éles sziklákhöz verve megölték. Erre a szirteket elbontván, „a tengert menni bocsáták”, a két hű folyamot pedig Iszter gondja alá vette és vizekkel nevelte. „Ettől fogva neves két folyamok a Maros és Olt.” Ez utóbbi mellett van a tündérkert, melynek birtoka a kertben levő arany alma birtokához van kötve. Nem könnyű azt elnyerni, mert ércz a kert és lángos oroslány állja nagy ajtóit. Sok küzde, sok elhalt; de vitézséggel célt érhetnek. Ez elbeszélés után Haddúr „lelkeiket fentebb tűzzel melegítve felihlé”, úgy hogy tüstént útnak akarnak indulni a tündérkertbe. De a pásztor kérésére az éjt ott töltik a kunyhóban; isszák „Dácia nedvét”, „vadakat szeldelve regélnek víg örömeben és sok hangon dalokat zengének tűz melegénél”. Künn zúg a dörgő fergeteg árja, a hősök pedig „görbe karéba ledőlve” elszunnyadnak. Reggel visszatérnek a Vaskapunál maradt népökhöz.

III. A hősök útnak indulnak: három nap folyton mentek és negyedére a Sztrigy partja terében tábort nyugtattak. Aztán folytatják útjokat; a szürke Küküllő mellett elhaladva nevet adnak¹ „a két testvér víznek”, mire Homorod „iszapló kiseded folyama” mellett újra pihennek és kémeket küldenek ki, a kik „nézék, hova kellene tartani.” Itt hal meg Kréka, Atillának hű özvegye, Irnak hős édes anyja, kit három napi sírűnnep után erdőben temetnek, melyet nevéől neveznek el. „Tart ma is a név” (t. i. Rika). Innen az Olt vizéhez érkeznek és lemennek Barcza terén Sárkány hegye innen; túl a Czenk-bércz kékelle. De innen öt napig nem távozhattak. Tartóztatta őket a rohanó szél, mely Nemerétől vette nevét, egy „szélvészt és fergeteget támasztó” rossz éjszaki rémtől. Végre hatodik nap egy terjedt síkra érkeznek, hol az Ügy az Oltba ömlik. Itt volt egy sziget, istenek lakóhelye, melyet, miután a kormány más Istenfajra leszálla, félisten maradék bírt; hogy ez is kiveszett, most egy „vég vér-lány” birtokában van. A „férjtelen és szüz” Alirán, egy régi hírszóban bízva, várja az „új éjszaki hőst” és azért visszautasította „a hajdani dák vezetők végső vérségét”, Kaimbárt, Argidáva erős fejedelmét. Kényszerűségből mégis kijelenti, hogy négy hónap múlva nejevé leszen. A bús szüz, a ki már „kétlette az isteni végzést”, egy alkalommal estveli homályban

¹ Székely „kékellő” értelmében veszi a nevet.

sétál a folyam mezején, midőn négy hős lovagolt feléje. Alirán ,ismeretlen lángot sejt égni ereiben' és kérdi a leventéket, hogy honnan valók és miért jöttek erre? Irnak, kit legott titkon lepett el a láng, tudatja vele, hogy ,éjszak népe vagyunk és honnyot szerzeni jöttünk'. A szűz ez éjjelre meghívja és tündér lakába vezeti a hősoketet. Itt Irnak elmeséli népe történetét, mi közben Alirán hő szerelemre fakad a vitéz iránt. Éjjel sincs nyugta és ,heves lángokban küzdve vezérli Irnakot árnyékos fák közt', a hold világában. Végre megvallja szerelmét és Irnak, hosszabb haborás után elhatározza, hogy nem indul tovább. Mind erről Kaimbár is értesül, a ki Irnak ellen harczra készül. A párduczos hős e hirre két követet küld a dák népek urához és üzeni neki, hogy ne álljon útjukba, mert ők nem rabolnak és nem pusztítanak, hanem ,isteni végzésből honnyszerezni ős földjein által mennek.' Kaimbár visszaizeni, hogy ,honnyosok, ebfajták, országtalan emberek, orvok' számára nincs országában egy talapat is telepedni, de temetni elég van. Ez izenetet, mely a honnyos hőst haragra gyúlasztja, iszonyú csata követi, mely alkonyatig tart és a dák népnek teljes leverésével végződik. Kaimbárt magát levágja Irnak, mire a győztesek fényes ünnepet ülnek: ,osztogatják az idős bort és járnak honnyosi tánczot'. Most Haddúr rendeletéből újból tüzgömb (milyen vándor-útjuk előtt irányt adott nekik) lángzik a levegőben, mely állva marad és aztán elpattan. Zágon megfejtí a tüneményt: ,Haddúr kedve, hogy itt honnyot választva maradjunk'. A nép ,hitt a főpapi szónak', Irnak pedig frigyét köt Aliránnal és elfoglalja a gazdag országot. Most ,felfejté, mit tett a lángos oroszlány, a tündérkertnek vad bajnoka¹ és az arany fa'. Végül székekre felosztja seregét és ,székelyeknek nevezé a székbeli Honnyost'.

Szándékosan meséltem el ily terjedelmesen az eposz tartalmát, hogy cselekvényének egyszerűsége, mondhatni soványsága annál szembeszökőbb legyen. Mert vajon mi történik e ,hősi költeményben'? Irnak útnak indul népével, hogy új hazát keressen. Haddúr kelet felé utasítja és még pontosabban fölszólítja őket, hogy az ,Aranykert' vidékén telepedjenek le, melyet Alirán királyleány bír. Ennek kezére és országára vágyik Kaimbár dák fejedelem, de Irnak levágja a vetélytársat, nőül veszi a szép ország

¹ Ilyenről nem szolt a költő előbb, hanem a ,lángos oroszlány' alatt épen a ,vad bajnokot' értette.

örökösét és letelepszik népével a székely földön. Valóban, egyszerűbb mese alig képzelhető, és az epikai szerkezet és stíl eszközeinek lehető érvényesülése nélkül bajos is lett volna e történetből bár szerény terjedelmű „hősi költemény” is. De Székely Sándornak ügyes és több helyütt meglepően költői hangulatú földolgozásában is túlságosan szerény marad az epikai anyag. Isten rendeletéből indul útnak a hős, — de ellenfele csupán az eposz legutolsó szakában akad és még ez sem tűnik föl soha veszedelmesnek. Sem népe nem ellenzi a hosszas vándorlást, sem ellenséges isteni hatalom nem állja útját. Az „arany alma” és a „lángos oroszlánnyal” egy ideig daemóni hatalmakat sejtetnek, melyekkel a hős majd megvívni kényszerül; de végül kiderül, hogy itt csak metaphorákkal van dolgunk, mert az arany alma nem egyéb, mint a szép Alirán, a lángos oroszlánny pedig a bösz Kaimbár, kiknek megnyerése vagy legyőzése isteni segítség nélkül sem csodadolog. Csupán metaphora a Nemere is, melyet a költő épen csak említ, hogy a kivándorlók útjában támadt zivatarnak és szélvésznek rettenetes voltát egy kis mythikus háttérrel jobban kiemelje. Harczról itt sincs szó: midőn a szélvész kitombolta magát, eláll, és a húnok folytatják útjokat. Még Haddúr közreműködése sem teszi a cselekvényt elevenebbé vagy gazdagabbá; világos utasítása csak czéltalan barangolás alól menti föl kedvelt hiteit, a kik az ő pártolása mellett egyenesen és a biztos siker megnyugtató tudatában indulnak útnak. Egyebütt is kerüli a költő az ellentétes viszonyokat vagy elemeket. Az I. énekben Úzon békében akar maradni az elfoglalt területen, Kálnok pedig visszatérni az ősi hazába, és mindkettejük véleménye tetszésre talál a húnoknál; de a mint Irnak más javaslattal áll elő, szó sincs többé az eltérő véleményüekről, és az egész nép örömmel követi Attila fiát, a fővezért.

E megjegyzések természetesen, nem akarnak a kis eposz bírálata vagy hibáztatása lenni, csak a tényállást kívánják kellő világitásba helyezni. Szerény cselekvény, kevés szereplő, egyszerű jellemzés, az epikai gépezetnek csupán néhány, majdnem félénken alkalmazott eleme, — ezek a Székely hősi költeményének első pillanatra fölismerhető jellemző vonásai. Ha Vörösmarty legkisebb eposzával vetjük egybe a Székely alkotását, a későbbi költő mindenben jóval gazdagabbnak, változatosabbnak, termékenyebbnek tűnik föl. De az erdélyi mester bélyege rajta van Vörösmarty legnagyobb alkotásán is, nemcsak a földolgozott anyag megválasztá-

sában és a hagyomány nemzeti fölfogásában, hanem az epikai nyelv jellegében és a verselésnek rhythmikus hullámzásában is. Van újabb íróinknál egy-két jó megjegyzés¹ Székely és Vörösmarty viszonyáról, de épen csak megjegyzés. A mi e viszony igazi jelentőségének fölismerését és méltánylását illeti, a kezdet legkezdetén vagyunk. Még nincs tanulmányunk, mely Vörösmarty nyelvét és verselését pontosan összevetné a Székelyével és tudományosan megokolt feleletet adna e kérdésre: mit köszön Vörösmarty nyelv, stíl és verselés tekintetében Székelynek? Hogy sokkal tartozik neki azt egy-egy oldal elolvasása is kétségtelenné teszi; csakhogy az ily általános természetű, csupán a 'hatásra' alapított 'belátás' nem sokat nyom a latban. Ily tanulmányokra Vörösmarty érdekében is sürgősen van szükségünk; mert a részletekbe hatoló kutatás kétségtelenné fogja tenni, hogy a 'Zalán futása' el nem képzelhető ugyan a kis székely eposz nélkül, — és ebben van a Székely művének kimagasló irodalomtörténeti jelentősége, — de ki fogja deríteni azt is, hogy Vörösmarty mily bámulatos erővel és geniálitással fejlesztette a keletről vett tárgyi és alaki hatásokat.

Székely — hogy erre csak általánosságban utaljak — mondai hagyományaink egyik legrégebb és legismertebb epizódját vette költeménye főtárgyául. Hogy a hún birodalom fölbomlása után a pártokra szakadt népnek egy része keletre indult és Erdély bércei közt keresett és talált új hazát; hogy ez az új haza a székely föld és hogy az itt letelepedett húnok utódjai megvannak a mai székelyekben, — e hagyomány már legrégebb krónikáinkban is megvan. A 'Budai krónika' szerint az utolsó véres harcz ('praclium Crumbelt', Kriemhilt csatája) után életben maradt húnok, összesen csak három ezren, Chigle mezején vonták meg magukat és (Kézai szerint) zatuloknak vagy (a 'Budai krónika' szerint) székelyeknek ('siculi') nevezték magukat. Ugyanezen források arról is értesítenek, hogy a húnoknak e maradványai, mikor hírét vették, hogy a magyarok Árpád vezérlete alatt bejönnek az országba, elébök mentek és segítségökre voltak. Hogy ez a monda még (vagy már?) a XV. század táján köztudatként élt a székelyek közt, — tehát oly időben, mikor az irodalom befolyásáról alig beszélhetni, — bizonyítja Oláh Miklós érsek, kinek teljesen elfogulatlan tanuságát egyáltalában nem szabad

¹ Első sorban: Gyulai Pál, *Vörösmarty életrajza*, 3. kiad., Budapest, 1890. 63—67. l. és Kanyaró Ferencznek fönt említett értekezése.

kicsinyelnünk.¹ És a székelyek a mai napig ragaszkodnak e történeti mondához és nem igen hajlandók az újabb kutatás előtt meghajolni, mely e hagyomány történeti hitelességét el nem fogadja. A monda ennek következtében, mint a nép széles rétegeiben századok óta eleven hagyomány, igen alkalmas volt a költői földolgozásra, annál alkalmasabb, mert szűkszavúságánál fogva semmi tekintetben nem feszélyezte a költő képzeletét, minden esetre sokkal kisebb mértékben, mint a magyarok honfoglalása, melyet Vörösmarty legnagyobb epikai művének tárgyául vett. Persze, Székely azért épen nem erőltette meg képzeletét és nem igen volt rajta, hogy a hagyomány sovány adatait kerekébb, gazdagabb, szövevényesebb cselekvénynyé átalakítsa.

Inkább epizódikus elemekkel kívánta a főcselekvényt vonzóbbá, érdekfeszítőbbé tenni, még pedig négy ily mellékes mondai vagy regői anyag beleszövésével. Egyik Attila özvegyének, Kréka királynénak halála. Krékát mint a nagy hún király nejét hazai krónikáink nem ismerik, pedig kétségtelen, hogy történeti alak, hisz Priskos, a legmegbízhatóbb tanú, nevezi meg (Kréka vagy Rhékan alakban) és a német mondákban és költeményekben szereplő Helche vagy Herche (Herchin) bizonyára azonos vele.² Hogy a 'Rika' erdeje' névnek (Udvarhelymegyében) az Attila özvegyéhez semmi köze,³ ezzel nem tartozik a költő törődni; de annál föltünőbb, hogy Székely e nagy eseményvel — a hatalmas hún király özvegyének és a fővezér édesanyjának halálával — néhány sorban végez és a cselekvénnyel magával belső kapcsolatba nem hozta e hálás

¹ V. ö. Petz Gedeon, *A magyar húnmonda*, Budapest, 1885. 79. l.

² Hazai krónikáinkban Attilának három neje fordúl elő: Honoria, Csaba anyja; Kriemhilt, Aladár anyja; és Mikolt, aki a királyt túléli.

³ 'A Rikában, e három négyszög mértöldnyi erdőségben, az országút mellett, a Brassó felőli hegyalján, patak partján, a víz és patak között, a nép egy pár ölnyi széles és magas kődarabot mutat, s azt mondja, oda van temetve az Ethele neje. Búváraink (?) ide Ethelének Réka (?) nevű nejét temettetik, ki itten halt el. S ez erdőség Rika nevét is Rékáról származtatják.' Kőváry László, *Brédy régiségei*. Pest, 1852. 63. l. (Kőváry könyveiben sok az érdekes anyag, de, sajnos, rendszerint a megfelelő forrás megjelölése nélkül.) És már előbb Benkő József, *Imago inclytiae in Transsylvania nationis siculicae*, Cibinii, 1791. 24. l.: 'Attila post obitum conjugis Recae (quam, in transmigracione ex Valachia mortuam, in silva proluxa terrae Siculicae, cui a Rea seu Reka nomen Rika adhaeserit, sepelivisse traditur' etc. — Talán nem tévedek nagyot, ha azt hiszem, hogy Benkő Józsefnek e könyve Székely Sándor egyik fő forrása volt.

eseményt, sőt még terjedelmesebb leírásra, pl. hún temetkezési szokások és szertartások rajzára, sem aknázza ki.

Még csekélyebb szerep jut Nemere 'rossz északi rémnek', — jobban mondva, egyáltalában nem jut szerepe, mert 'a rohanó szél', mely a vándorokat föltartóztatja' Nemerétől, a 'szélvészt és fergeteget támasztó' rossz 'északi rémtől' vette ugyan nevét, tehát a kedvezőtlen, ellenséges szélvész *neve* Nemere, — de Nemere mint eselekvő személy nem szerepel. Azért nem osztozhatom Gyulai Pál véleményében,¹ hogy ez eposzban Haddúr ellen 'egy rossz szellem ármánykodik, a szélvésztámasztó Nemere, kit a székely hagyomány maig is emleget'. Ez utóbbi helyes, de hol van Nemere ármánya? hol van Nemere maga? A Nemere nevű szélvész alkalmatlankodik Irnak népének, de néhány nap múlva, minden további indoklás vagy cselekvény nélkül, eláll és a húnok folytatják útjukat. Mily könnyű lett volna a költőnek Nemerét fölléptetnie, talán mint Kaimbár pártfogóját, a ki lehetetlenné akarja tenni a húnoknak útjuk folytatását. Ezek azután segélyért Haddúrhoz folyamodhattak volna és a nagy isten levehette a gonosz daemont, a ki utóbb még Kaimbár szereplésénél is szerepelhetett volna. De mind ennek semmi nyoma. Nemere a Székely eposzában csak név, jelentéktelen és a cselekvény lefolyására semmiképp befolyást nem gyakorló név, olyanforma egyszerű metaphora, mintha a korabeli lyrikus Zephyrus lehelletéről énekel. Amott a fergeteg tombol, emitt a tavaszi szellő susog, — gyöngé megszemélyesítés mind a kettő, és Székely voltaképp még e megszemélyesítést sem vette igénybe, mert megelégszik a Nemere névvel.²

¹ *Vörösmarty életrajza* 65. l.

² Nemeréről Kóváry László, *'Erdély földé ritkaságai'* Kolozsvárt, 1853. 38. l. a következőkben tájékoztat: 'Nemere egyik csúcsa a keleti hegyvonalnak. Háromszék felső felében, Esztelnek fölött emelte föl fejét. Magassága 5172 láb a tenger fölött. E hegy neve Erdélyben olyszerű érzést költ fel a kebelben, mint Olaszországban egy bandita főnöké. Nem ő szerezte e hírnevet; van neki egy szele, melyre borzadás nélkül alig gondolhatni. Ezen szél e hegyről, melyen át Moldovából beront, Nemere szelének nevezetik. Berontván, délnyugati irányban rohan le Háromszéken Brassó felé; rakott szekereket felborít, fákat csavar ki tövestől, épületeket bont el; s ha téiben jelenik meg, állatot hófuvatagok sírjába temet. Uralkodása ideje inkább a tavaszi éjnap-egyen. S hogy dűne elől a lakosok rejtőzzenek, Háromszék rendszeren úgy épít, hogy ajtó, ablak lehetőleg legkevesebb legyen a Nemere felé. S azon évben, melynek tavaszán uralkodik, sok gabonát, de kevés gyümölcsöt várnak'. — Mit jelent a 'Nemere' név? Valószínűen oláh szó és talán összefügg a latin 'nemus' szóval, a. m. erdős hegyiség?

Népregei jellegűek a Lisszilián és Alirán történetei, melyek közül amaz mint Haddúr elbeszélése van elég külsőleg beékelve az eposz szerkezetébe, míg emez magának a cselekvénynek egyik lényeges mozzanata. Ez elbeszélések forrásáról nincsen tudomásom és hosszas utánjárásom legfeljebb egy-két adatra¹ vezetett, melyek azonban magából a Székely eposzából is származhatnak, de egyébként a rege-költészet nagy kincsesházából valók és mint ilyenek, forrásra bajosan vezethetők vissza. Nem is tartom valószínűtlennek, hogy Székely ezt a két mesét, népregei motívumok vagy egyéb népies szóhagyományok fölhasználásával, maga alkotta. Ez az alkotás, főleg a Lisszilián történetét illetően, nem mondható nagyon sikerültnek. A leányt egy ellenséges daemon elragadja, erőszakot követ el rajta s aztán elzárja, mert fél Lisszilián atyjának bosszújától. A szerencsétlen leány tudára kívánja adni atyjának szomorú sorsát és ráveszi elcsábítóját, hogy ez őt „kútfővé” átváltoztassa. Ez megtörténik és a leány most két vizet bocsát ki, melyek atyját hol- és hogylétéről értesítsék és tényleg, a csábítónak hatalmas mesterkedései ellenére is, csakugyan értesítik az öreg Isztert. E motívumok a néprege körében elég ismeretesek, ép ilyen vagy többé-kevésbé hasonló alakban, — de Székely ügyesebben szerkeszthette volna őket össze. Egy kútfővé átváltoztatott leány — milyen kép! És hogyan értesítik a Maros és Olt az öreg Isztert? Ha e folyóvizek a boldogtalan leány könnyeiből támadtak volna, — a néprege jól ismeri ezt a motívumot is, — jóval költőibb alakot nyer a cselekvény, de ekkor is valahogy valószínűvé kellett volna tenni a folyóvizek „értesítését”. De nem feszegetem tovább ez epizódot, mely az eposz cselekvényével jóformán semmi kapcsolatban nincsen, valamint az Alirán történetét sem, mely szintén tetemesen nyert volna költőiségben, ha a végzet, mely e szép leánynak az éjszaki hőst megmentőjéül és férjéül szánt, legalább álmában megmutatta volna neki Irnak vezért és ily módon eleve szerelmet ébresztett volna szívében a még nem látott, de várva várt hős iránt. Mostani alakjában az Irnak és Alirán története nem kelt mélyebb érdeklődést az olvasóban és az ifjú párnak azonnal első találkozásuk alkalmával fellobbanó szenvedélye egy kissé sablonszerű. De kétségtelen, hogy az eposz harmadik énekének e szerelmi viszonyra vonatkozó része nemcsak az egész

¹ Kőváry László és Orbán Balázs különböző munkáiban elszórva.

költeménynek legszebb, legvonzóbb részlete, de magában véve is Székely Sándor legkölteibb alkotása, mely osztatlan elismerést érdemel. Igen sikerült, bár egy kissé szűkszavú, Irnak és Kaimbár ellenségeskedésének, főleg a döntő csatának rajza is, mely Székelynek költői alkotó erejét a legszebb színben tünteti föl. Vörösmarty előtt a nyelvnek és verselésnek ily hangulatos kelleme és férfias súlya, a leírásnak ily plasztikus és magával ragadó ereje más hazai költőknél bajosan volna található.

Nincs pozitív adatunk, mely kétségtelenné tenné, hogy Székely Sándor hogyan jutott e tárgyhoz, ill. milyen külső benyomások (olvasmányok, egyének) hatása alapján választotta e nemzeti hagyományt eposza cselekvényeül, és miért dolgozta föl e mondát az antik epika alakjában és stíljében. A hazai epika fejlődésében rejlő momentumokra, melyek e kérdés eldöntésénél főjelentőségűek, helyesen, bár (műve keretéhez mérten) röviden már rámutatott Gyulai Pál;¹ egy másik körülményre, melyre azonban nem fektethetni nagy súlyt, magam fogok alább utalni.

A XVIII. század epikája e sokat, de, azt hiszem, sok tekintetben nem méltányosan korholt századnak kétségtelenül leggyarobb terméke, mely nagy visszaesést jelöl nemcsak Zrinyi, de még Gyöngyösi műveivel szemben is, és igen elevenen emlékeztet (de azért onnan vett hatásról nem tudok) a XVII. századi, szintén igen sanyarú állapotban sínlődő német epikára. Ezek az úgynevezett hősköltemények csak többé-kevésbé száraz és tudákos történelmi verselmények, költői fölfogás és költői megalakítás nélkül, szegényesen fölczifrázva az antik eposzból vett élettelen gépezet foszlányjával, amelyekkel már a fölvilágosodás sekély talajában gyökerező bölcselmi okoskodások s a Voltaire iskolájából származó fagyos allegoriák is kezdenek elég furcsán vegyülni. E költészetből hivatott és nagyra-törő tehetség nem meríthetett ihletet, Székelyre sem voltak e művek, tudunkkal, semmi hatással; bár nem lehetetlen, — legalább a tárgy választása ilyet sejtethetne — hogy első epikai kísérlete, „A kenyérmezői harc” (1817), közelebb állt e XVIII. századi irányhoz és eshetőleg ennek izlésében és stíljében volt írva. E föltevés megmagyarázná azt a föltűnő körülményt is, hogy a fiatal költő lemondott e mű befejezéséről és még az elkészült első éneket is megsemmisítette.

¹ Vörösmarty életrajza, 64. l.

Századunk elején — politikai és nem-politikai tényezők hatása alatt — a ‚nemzeti eposz‘ lesz a korszaknak egyik jelszava és Árpád honfoglalása e sokat sürgetett műfajnak legnépszerűbb tárgya. E törekvések visszanyúlnak még a múlt századba, de már ennek utolsó szakába, midőn az új nemzeti és művelődési szellem, Bécsből kiindulva, hódítani kezdett hazánkban és magával ragadta a honn maradtakat is. Gróf Ráday Gedeon (1713—92), kétségtelenül Klopstock hatása alatt, a század közepe táján hexameterekbe kezdi átírni a Zrinyi eposzát és tervez egy önálló ‚bajnoki éneket‘, melynek tárgya az Árpád honfoglalása. De Ráday, mint amolyan sokoldalú műveltségű dilettans, sokat tervez, de semmit sem fejez be; ez epopeiájának híre azonban a *Magyar Músa* révén¹ tudomására jutott kortársainak és gyökeret vert képzeletökben. Rádayra hatással lehetett Pray György munkássága, főleg e kiváló történetírónak legfontosabb műve,² mely nemcsak terjedelménél, hanem anyagának imponáló gazdagságánál fogva is főműve, melylyel a magyar őstörténelemnek széles alapra fektetett és (a kor mértéke szerint) tudományos tárgyalása voltaképp kezdetét veszi. De Ráday műve csupán terv maradt, azonban terv, melybe szerzője legalább belefogott; még ennél is kevesebb, csak eszme maradt Csokonai Vitéz Mihály Árpád-eposza, melynek gondolatát a hányatott költő e század legelején a legnagyobb lelkesedéssel ragadja meg: minden egyébről le akar mondani, hogy ‚halála napjáig‘ kizárólag azon a ‚heroica epopeián‘ dolgozhassék, melyet Árpádról vagyis a magya-

¹ *Magyar Músa* 1787. 215. l. Bekezdése világosan mutatja Zrinyinek (Vergiliusra visszanyúló) hatását:

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja,
Sőt játszodtál is te nádsípon verseket,
Végy már most trombitát, kezdj hangosb éneket.
Írj Árpádról; ird meg, hol volt első hazája,
S új honra vágyó nép vezérévé mint lett?
Beszéld el útjait, számláld elő, mit tett,
S hogy hódolt végre meg a négy folyóvíz tája.

A harmadik versszak pontosabban jelöli meg a tárgyat, s Ráday ezzel Vörösmarty előzőjévé lett:

Szint olyan volt Árpád. Hiában gyűjtött népet
Mind számost, mind erőt, mind fegyverére szépet
Amaz bolgár Zalán stb.

² *Annales veteres hunnorum, avarum et hungarorum ab anno antenatum Christum CCX. ad annum Christi CMXCVII. deducti ac maximam partem ex orientis occidentisque rerum scriptoribus congesti.* Vindobonae, 1761.

rok kijöveteléről kívánt a maradék számára Homeros és Tasso nyomdokin készíteni'. Csokonai fiatalon szállt sírba, a 'maradékra' hagyva nagyszabású tervét. És most egy másik hazai történetíró, a lánglelkű Horvát István, termékenyíti meg tüzes szellemével és részben kalandos, de ép a költőnek igen kedvező tudományával a magyar költészetet. Első sorban egy haxameteres¹ Árpád-eposzt sürget és Horvát Endrét buzdítja e nagy, de hálás munkára, még pedig nemcsak barátságos eszmecserében, hanem a nyilvánosság előtt is.² Horvát Endre nem mert akkor e nagy feladat megoldására vállalkozni, mert, személyes helyzetének kedvezőtlen körülményein kívül, hézagossnak és homályosnak találta a munka anyagát:

Árpádot s népét Pannon mezejére, Barátom!
Máró s Homér zenggése szerint kivezetni mit unszolsz?
Nagy mélység, mellyet mutogatsz; Erythréumi forgo,
Melyre vezér nélkül küldessz. Mondd, merre keressem
A hősnek születése helyét Ázsiának ezernyi
Mértföldekre kinyuló térségén? merre keressem
A nagy nemzetnek laktát? . . .

Tehát Horvát Endre egyelőre nem fog hozzá a kívánt és sürgetett Árpádiász megírásához, de a gondolat megnyerte tetszését, bízik Horvát István segítségével, a ki kalauzául ajánlkozott,³

¹ Hogy az antik alakoknak szerepe a magyar epikában összefügg Baróti Szabó Dávid, Révai és Rájnis törekvéseivel is, erre csak melleleg utalok.

² A *Tudományos Gyűjteményben* 1817. I. 107. l. igen kedvezően, de nagyon röviden ismerteti Horvát Endrének Paintner Mihály püspöknek Győről Budára lett általkelésére 1816-ban írt költeményét, e legujabb szerzeményét 'azon jeles költőnek, ki magát és nevét Zirtz emlékezete s egyéb hazafiúi lánggal teljes versei által megkedveltette'. Azután hozzá teszi (108. l.): 'De szabad legyen mégis arra kérni a téti derék magyart, hogy ő inkább Árpád kijövetelét írja hatos versekben Nemzetünknek köz örömére és dicsőségére'. E fölszólításra felel (U. o. 1818. IV. 121—124. l.) Horvát Endre *Boldogrégi Vig Lászlóhoz* írt ismeretes episztolájával.

³ Már 1817. máj. 24. írja Horvát István neki, hogy nemcsak ő maga, hanem mások is tőle várják ez eposzt. 'Ők is, mint én', folytatja, 'elég tehetséget látnak s elég nemzeti lelket gyanítanak benned, és számos kérdéseidre mind bizonyos a felelet, s ha csak ez akaszt el, kész vagyok ebben segéded lennem. Jőjj le, de ne terminus alatt, két hétre hozzám s kész leszen historiai oldalról az Árpádiász. Legyen is az Árpád átka rajtad, ha nem használod szép poétai lelkedet. Árpád, nem Álmos vezette ki a magyarságot, — ezt kell énekelned. Nem akarom, hogy tudatlannak tartassál a magyar történetekben; most a mit még belőle nem igen tudsz, azt nálam könnyen kipótolhatod. Árpád, Árpád bírjon írásra, hogy ne mondhassa Schwartzner: A magyaroknak eddig egy eposok

és egyúttal maga is belemélyed őstörténeti kutatásokba, melyeknek eredményeképp megírja „A magyar nemzet nem finn származású” cz. dolgozatát.¹ Végre 1821-ben² valóban megkezdí az Árpádiászt, mely azonban csak egy évtized múlva, 1830. október 30.³ készült el, mire 1831-ben megjelent nyomtatásban. Horvát Endre nem igen örülhetett nagy műve hatásának: nagyon elkésett vele. Még Székely Sándor és Vörösmarty előtt készen volt tervével, sőt nagyobb részletekkel is, de mind ketten megelőzték, és „Zalán futása” után az „Árpád” csak egy letűnt korszak terméke gyanánt hathatott a magyar közönségre. Hiába fogadkozott egy Horvát Istvánhoz írt levelében, hogy az eposzi formában egy európai epikus sem lép eléje: Vörösmarty mellett teljesen elhalványult, és az utókor legfeljebb nyelvét és stíljét ismeri el, melyről pedig elég meglepően maga így nyilatkozik: „Nem szeretem, hogy a nyelvben, a stílusban nem tudtam eléggé napkeleti, azaz ázsiai magyar lenni”. De azért jut Horvát Endrének is szerepe a magyar epikának azon fényes fejlődésében, mely Ráday Gedeon első tervétől a „Zalán futásáig” vezet: eposzának az „Aurora” három kötetében⁴ megjelent mutatóványai nem maradhattak hatás nélkül Vörösmartyra, de talán Székely Sándorra sem.⁵

sem készülhetett. A nemzeti becsület vezérelje tolladat és minden lépéseidet”. Idézi Vass Bertalan, *Horvát István életrajza*, Budapest, 1895. 250. l.

¹ Megjelent a *Tudományos Gyűjteményben*, 1823. II.

² Már 1820. jan. 30. értesíti Horvát Istvánt, hogy legközelebb hozzáfog az eposz megírásához.

³ Ez évben ajánlja Kazinczy Ferencz is, a „Szent Hajdan Gyöngyei” fordítása közben, a honfoglalást Pyrker László figyelmébe: „Árpád honfoglalása valóban méltó tárgya volna Excellentiád lantjának”, — német nyelven, a „Zalán futása” után!

⁴ Az 1822., 1826. és 1828-diki évfolyamokban. Ezekhez járulnak 1809-ből „A felkelő nemzethez” írt riadója:

„Kadra, lovakra, derék magyarok, dél, napkelet, észak
És nyugat őrszemmel kísér mint Átila magvát
Benneteket, valamerre vagyon neve, híre magyarnak” —

és „Zirtz emlékezeté” (1814), mely ugyan nem eposz, de a költő földolgozásánál és tendenciájánál fogva helyet követelhet magának a magyar epika újabbkori fejlődésében.

⁵ Horvát Endre még nem részesült oly tudományos méltatásban, milyenre már Vörösmartyhoz és Székely Sándorhoz való viszonyánál fogva igényt tarthat. Csak két figyelemre méltó dolgozatot ismerek róla: Méry Etelét a győri főgymnázium 1879. évi értesítőjében és Szász Károly emlékbeszédét az ugyanazon évi akadémiai értekezések (Első osztály, VIII. köt. 5. sz.) sorában; de amaz

Igy találja meg a székely eposz szerzője magyar előzőinél »hősi költeménye« tárgyát (az utalást a nemzeti hagyományokra), versét és stíljét. Volt-e neki is Horvát Istvánja, a ki buzdította, sarkalta, sürgette, — nem tudjuk. De bárhonnan vette a közvetlen impulzust: a mint ily eposz kidolgozására vállalkozott, igen közel fekvő gondolat volt, az ősi hagyománynak azt az ágát vagy epizódját választania, amely helyi érdeklődéssel is kecsegtetett. Kell-e e tények mellett, melyekre itt csak röviden figyelmeztethettem, még egyéb forrásokat vagy hatásokat is keresnünk? Nem hinném; a magyar epika fejlődése eléggé érteti meg a székely ifjú lelkesezését és irányát. De ha kellene, — ez is összevág a hazai adatokkal.

Székely Sándor 1820. december 10. érkezett Bécsbe, hol 1822. május 21-ig maradt. Itt írta a „Vienniászt“, itt „A székelyek Erdélyben“ cz. művét.

Mit talált Székely Sándor Bécsben? Mindenek előtt virágzó Klopstock-kultuszt, mely akkor Németországban már alaposan túlhaladott álláspont volt.¹ És Klopstock két szempontból volt reá nézve érdekes és csábító alak. Egy oldalról mint eposz-költő, kinek „Messiása“ hexameterekben van írva és hosszú századok óta a nagy, hősköltemény terén az első világraszóló termék. A „Messiás“ hatása még majd egy évtized múlva is fölismerhető Székelynek „Mohács“ cz. hősi költeményében, melynek Abaddonja és egyéb angyalai egyenesen a Klopstock művéből származnak (l. fönt 39. l.). Hogy a nagy német költő — a feldolgozott tárgyak eltérő jellege daczára — Székely erdélyi eposzára is hatott, legjobban mutatja az az egy tény, hogy a Lisszilián szűz durva elcsábítójának neve eredetileg, az eposz első fogalmazványában,² nem Urpán volt, hanem Odin (utóbb Odrón és csak végül Urpán). Tehát az északi germánok főistenének nevét viselte az undok daemon, e nevet pedig legkönnyebben Klopstockból és iskolájának ódáiból ismerhette Székely. És ez Klopstock másik jelentősége az erdélyi

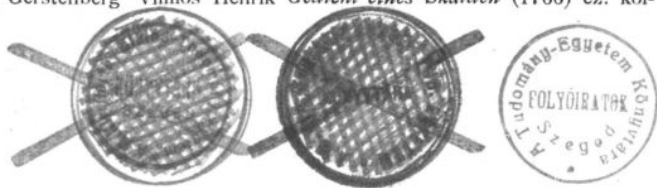
csak szorgalmas anyaggyűjtemény, emez meleg és rokonszenves jellemzés; — a philologia eddigelé teljesen elhanyagolta a téti plébánost.

¹ És virágzó Ossian-kultuszt is, melynek hatása alatt Székely ugyancsak Bécsben „Dierniász“ cz. ossiáni hősi költeményét (prózában) írta.

² Ez fönmaradt a költő saját kezeírásában az unitáriusok kolozsvári könyvtárában. Kiadásomban bővebben szólok e történeti szempontból érdekes ereklyéről.

költő szemében: a ‚Messiás‘ énekese egyúttal a régi germán mythologiának új életre ébresztője is volt. Pedig mythologia, hacsak egy kevés is, nagyon kedvére jött volna Székelynek is. Hogy Klopstocknak ismeretei és képzetei e téren igen zavarosak voltak: nem bántotta költőnk, inkább még jelességnek tetszhetett neki. Klopstock szerint nemcsak kelták és germánok voltak egyazon nép, — ebben kortársai majd mind egy véleményen voltak vele, — hanem ezekkel együtt a thrákok és szkythák is. Azért tekinthette ő Ossiánt is német költőnek; azért ismert föl mindenféle géta és thrák szokásban német hagyományokat; azért láthatott német költeményeket a skandináv ‚Edda‘ dalaiban; azért meríthette mythologiai képzetait a legkülönbözőbb, legellentétesebb forrásokból, nem sokat törődve e források igazi nemzeti jellegével.¹ Innen az a sajátos mythologiai chaosz Klopstock ódáiban és Hermann-drámáiban, melyet azonban a kortársak még nem ismerhettek föl ilyenek, — hiszen a germán mythologia terén még ma is elég zavarosak és homályosak még egyébként kiváló német és skandináv szakférfiak nézetei és képzetei is. Klopstock tehát — ez volt a kor fölfogása és saját tendenciája — visszanyúlt nemzetének őskorába, hogy a modern költészetben is nélkülözhetetlen mythológiához jusson, melyet azután nem ugyan eposzában, melynek tárgya e pogány képzeteket eleve kizárta, de annál meglepőbb sikerrel az őskorban játszó drámáiban és hatalmas lendületű ódáiban alkalmazott. Példája nagy mértékben hódított, — az ‚ős germán bardok‘ (ilyenek tudvalevőleg sohasem voltak) szellemében éneklő (nem sokára azt mondták az elkeseredett kortársak: ordítózó) modern német ódaköltők még pazarabbul éltek az állítólagos ‚német mythoszokkal‘; míg a helyesebb belátás és egészségesebb ízlés ez üres és mindig magyarázó jegyzetekre szoruló csinálmányokat végkép elsöpörte. Ez Németországban már a múlt század nyolczvanas éveiben történt, — de Bécs még

¹ Főforrásai azonban Paul Henri Mallet (1730—1807) genfi származású tudósnak (1753—61. Kopenhágában a francia nyelv tanára), kit Klopstock valószínűn személyesen is jól ismert, következő két műve volt: *Introduction à l'histoire de Danne marc* (1755) és *Monuments de la mythologie et de la poésie des Celtes (!) et particulièrement des anciens Scandinaves* (1756). Schütze Gottfried Hamburgban mind a két művet lefordította 1765-ben németre. Klopstockot ez irányú törekvéseiben, t. i. a germán mythologiának új életre ébresztésében és modern költeményekben való fölhasználásában, különben megelőzte egyik barátja, Gerstenberg Vilmos Henrik *Gedicht eines Skalden* (1766) cz. költeményével.

1820 körül is csak ott volt, a hol a 'birodalom' egy félszázaddal előbb. E bécsi légkörbe lépett Székely és e légkör csak fokozhatta már a hazából magával hozott epikus hajlamát és a nemzeti őskor hagyományai felé fordított irányát.

De talált ő Bécsben mást is. A napoleoni szerencsétlen háborúk Ausztriában és első sorban Bécsben is felköltötték a hazafias szellemet, melyet politikusokból és írókból alakult egy tekintélyes kör az irodalom terén is nagy buzgósággal és nem minden siker nélkül törekedett fölkelteni és ébren tartani. E kör középpontja Hormayr József báró volt, a ki 1782-ben született Innsbruckban és már 1803-ban udvari titkár és a titkos állami levéltár igazgatója lett. Miután 1809-ben Tirolban a hadseregnél és mint a népfölkelés szervezője nagy érdemeket szerzett, a császár őt 1816-ban, az alig 28 éves ifjút, a birodalom és a császári ház történetírójává nevezte ki. Mint ilyen élt és működött Bécsben 1828-ig, mikor Münchenbe hívták, a hol szintén igen előkelő és befolyásos állást foglalt el és 1848-ban meghalt. Hormayr, János főherczeg bizalmas embere, az egységes Ausztriáért lelkesedett, melyben azonban az egyes nemzetek megtartották volna eltérő és sajátos nemzeti jellegöket. A németek, magyarok, csehek és lengyelek minden korlátozás nélkül megmaradtak volna németeknek, magyaroknak, cseheknek és lengyeleknek, de együttesen az 'egységes osztrák politikai nemzetet' alkották volna, melyben a németeket csak annyiban illeti a vezérszerep, a mennyiben a soknyelvű országnak a közigazgatás szempontjából elengedhetetlen 'állami nyelvül' a német szolgált volna. E czélt Hormayr több irodalmi vállalattal¹ szolgálta, melyeknek történeti és részben maradandó kiváló értékek egészen független attól a rég túlhaladott politikai iránytól, mely, tényleg nagyon közvetve, megalapításukra vezetett. E vállalataiban kettős cél lebegett rendkívül buzgó kiadójuk és szerkesztőjük szeme előtt: egy oldalról a nemzeti-ségek múltjának minél több oldalú földerítése és ápolása, és más oldalról a főt jelzett egységes politikai osztrák nemzet előkészítése és nevelése. Ez utóbbi cél test nélkül szükölködő árnykép volt, mely soha nem ébredt igazi életre; de az első törekvés meghozta gyümölcsseit. Hormayrnak ez irányban főtörekvése volt, az írókat és költőket saját

¹ *Der österreichische Plutarch*, 1807—12., 20 kötet. — *Taschenbuch für vaterländische Geschichte*, 1811—48. 20 és új folyamában 17 kötet. (1822 óta a derék Mednyánszky Alajos báró, volt e vállalat társszerkesztője). — *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, 1809—28., 20 kötet.

nemzetök múltjának földolgozására serkenteni. Az „Archiv” 1817-iki és 1818-iki évfolyamaiban derék dolgozótársa Mednyánszky Alajos báró hosszú, érdekes és tartalmas cikksorozatban fölveti a következő kérdést: „Vajon az osztrák császári állam múltja szegényebb-e szívet nemesítő, a drámában, balladában, legendában, regényben és képzőművészetben feldolgozásra alkalmas tárgyokban, mint az ókor vagy az idegen (külföldi) középkor története?” — és a lelelkesebb nemi felel e kérdésre. És jellemző, hogy Mednyánszky e cikkekben példáit, t. i. a múltból vett értékes és érdekes tárgyakat, melyek költői földolgozásra kiválóan alkalmasak, — túlnyomóan a magyar történetből és hagyományból veszi, számos, akkor még hazánkban is alig figyelemre méltott vagy egészen ismeretlen mondára, legendára és történeti epizódra fordítva kortársai figyelmét.¹ E figyelmeztetés nem volt eredménytelen. Osztrák-német költők² ez időben és még jóval később is vetekedve dolgoznak föl a költészetnek minden fájában nemcsak osztrák, hanem különösen magyar és cseh tárgyakat is és e termékek sorában találkoznak oly mesteri alkotások, mint pl. Grillparzernek kiváló színművei: „Ein Bruderzwist in Habsburg”, „Ein treuer Diener seines Herrn” (Bánkban), „König Ottokars letztes Glück und Ende”, „Libussa” stb.³

Tehát ezt a Bécset is találta Székely Sándor, és mit látunk? Első műve, mely itt létrejön, a „Viennász”, melyben a régi bécsi polgárokat és a vitéz lengyeleket dicsőíti, és utána nyomban „A székelyek Erdélyben”, a magyar és székely nemzet fényes őseinek dicsőítése. Véletlen ez a találkozás? Az erdélyi „hősi költeményre” vonatkozóan még annak vehetnők, mert magam is úgy vagyok meggyőződve, hogy ennek eszméjét, legalább csirájában, magával hozta a költő

¹ E cikkből vette pl. Kisfaludy Károly a „Stibor vajda” tárgyát.

² Pl. a Collin testvérek, Mailáth János, Deinhardtstein Lajos, Pichler-Karolina, Castelli Ferencz, Hammer József, Grillparzer és mások. E mozgalom bővebb rajza itt nagyon messze elvezetne tárgyamtól. Kedvezőbb összefüggésben majd visszatérek reá. Megérdemli.

³ Ez iránynak politikai hatása természetesen éles ellentétben állt Hormayr célzataival: a nemzetek múltjának ez irodalmi és költői dicsőítése csak annál nagyobb mértékben fejlesztette és élesztette a magyarok, csehek és lengyelek nemzeti szellemét és aspirációit, a mi végre tudvalevőleg az „egységes osztrák politikai nemzet” és az „egységes császárság” teljes felbomlására vezetett. De ez nem tartozik e vázlatos dolgozat keretébe; azonban hangsúlyozandónak tartom, hogy pl. Grillparzer politikai meggyőződése teljesen a Hormayr-féle törekvésekben gyökerezik és csakis e törekvések alapján érthető meg helyesen és ítélhető meg méltányosan.

bérczes hazájából; de a ‚bécsi eposz‘ hogyan fogamzott meg a székely fiú lelkében a Hormayr teremtette légkör nélkül? és mért sietett annyira a magyar hősmonda földlgozásával?

De legyen elég az utalásokból és gyanításokból. Tény, hogy Székely Sándor Bécsben írta kis eposzát, melynek gyökerei minden esetre a magyar epika XIX. századi fejlődésében keresendők; és tény, hogy e ‚hősi költemény‘ nélkül, — melyet Toldy Ferencz találóan nevez ‚egy csodálatos sugallat művének‘ — Vörösmarty epikája el nem képzelhető. Ebben van költőnknek történeti jelentősége, ennek köszöni maradandó helyét a magyar irodalom történetében, és Vörösmarty talán méltóbban is örökíthette volna meg emlékét, mint a következő epigrammban (címe: ‚Aranyos‘):¹

Tűzbe veled, te nagyon aranyos, tán tiszta arany vagy;

S tűz kísért aranyat, hát arany úrfi megégsz.

Kár érted, de se baj, hamudat széthordja az alszél,

S a felszél, lelked bélette, égbe röpül.

VI.

Székely Sándor egyéb, prózai, többé-kevésbé tudományos művei a következők:

1. *Unitária vallás története Erdélyben. Összefüggve Erdélyben lakott vagy lakó több népek vallásaival s keresztény felekezetekkel eredetétől kezdve időszakunkig.* Irta Ar. Rákosi Székely Sándor, Kolozsvárt az unitáriusok főiskolájában hittan és ahhoz tartozó tudományok s napkeleti nyelvek rendes közoktatója s egyházi főjegyző. Kolozsvárt, a kir. lyceum betűivel, 1839. VI és 213 l. — Toldy szerint (id. h. 248. l.) »csak meglehetősen hanyag kivonata Úzoni Fosztó István bő és gazdag kézírati munkájának (az unit. collegium könyvtárában).« Székely fiának Jakab Elekhez írt levele szerint a censura sokat törölt e műből.

2. *Világtörténetek, tanulók és olvasók számára útmutatóul Dittmár szerint.* Kolozsvár, 1844., az ev. reform. főiskola betűivel, kiadta ifj. Tiltsch János. Két kötet, 151 és 146 l. — Nem láttam.

¹ Először kiadta Gyulai Pál Vörösmarty munkáinak nyolcz kötetes kiadásában, VIII. 25. l. A 378. lapon olvasható jegyzet nem ad fölvilágosítást arról, hogy ez epigramm mikor és eshetőleg milyen alkalmából készült.

3. *Erdélyország története hiteles kútfökből.* Irta Aranyas-Rákosi Székely Sándor 1840. Kolozsvárt. A kir. lyceum betűíve, 1845: VIII és 220 l. — Az előszó szerint magyar könyvet kívánt adni a nagy olvasó közönségnek, de különösen a tanuló ifjúságnak kezébe, melyből szűkebb hazája történeteivel megismerkedhessék.¹

4. *Az Erdélyi N. Fejedelemségben törvényesen bevett és megerősített Unitária Vallásnak Eredete röviden elszámolva más recepta religiók Eredetével együtt.* — Kézirat, Székely Sándor saját kezeirása, negyedrét 11 oldal, a *Munkák*-hoz fűzve. A tárgy rövid áttekintése 14 pontban. Aláírva: 1825., jegyzette Székely Sándor m. p.

5. *Hunnok és Avarok várairól.* Nemzeti Tarsalkodó 1830. I. 353. sz. A *Munkák*-ban is.

6. *Törökök kiveretése Magyarországból.* U. o. 1838. II., 193. sz.

7. *A föld alakulásáról.* A *Munkák*-ban e kelettel: *Kolozsvárt, Augusztus 13-án 1844.* — Hol jelent meg?

8. *Zsidó régiségek Erdélyben.* — Hol jelent meg?²

¹ Ism. *Mult és Jrlen*, 1646, 7. sz.

² Fönt (36. l.) megemlítettem, hogy Székelynek az *Unitárius Énekeskönyv* reformjában is döntő része volt. (Az általa szerkesztett ez énekeskönyvnek most harmadik kiadása forog közkezen). Azóta az *Unitárius Közlöny* (szerkesztik dr. Brassai Sámuel és Boros György) f. é. 2. számában (Kolozsvár, 1895. VIII. köt. 18. l.) e munkásságáról Boros György következőleg nyilatkozott: Székely Sándor 1837-ben teljesen újra szerkesztette, 63 új darabbal megtoldotta az unitárius énekeskönyvet. Az újak legnagyobb része (tíz-tizenkettőt kivéve) saját eredeti szerzeménye, a többi saját költői lelkének a képmása, mert a dicséret között alig (van) egy-kettő, a melyet újra ne öntött volna. Ezek őrzik nevét az unitárius egyházban. 'Szent szined előtt állunk', 'Felségesek műveid', 'Csodálandó nagy Isten', 'Miatyánk', 'Világok teremtője', 'Dicsőítünk és tisztelünk', 'Örök Isten, kinek esztendőik nincsenek létedben', 'Csodálandó úr Isten számtalan műveid', 'Bölcs teremtő, szent úr Isten', 'Szeret, imád, magasztal értelmünk, érzetünk'. Énekes könyvünk legjobb darabjai ezek, melyeken az elme elmereng s a szív érzelve Istenhez emelkedik. A Székely Sándor énekei és átdolgozásai sokkal tüzetesebb tanulmányra érdemesek, mint a mekkorát mi ide felvehetnénk. Még kell elégednünk azzal a kijelentéssel, hogy úgy költői formában, mint eszmei tartalmában rendkívül felette áll a Sz. S. énekes könyve összes (öt) elődjének; dogmai kifejezései tisztultabbak és a modern unitarizmus felé hajlók, ámbar sok olyan elem maradt a régi énekekben, a melyeken csak a legújabb kiadás tudott lényegesen javítani. A Székely S. befolyása határozott nyeresége volt az énekeskönyvnek, de — nézetünk szerint — igen kedvezett a rationalizmusnak a lyrai hangulat hátrányára, a mit nem is lehet rossz néven venni a magyar epos költőjétől.

VII.

Székely Sándor levelei.

1. Özvegy Nagy Mihálynénak, szül. Dézsfalvi Simon Judithnak.¹

Bécs, 30. Jan. 1821.

Tekintetes asszony

Nagy tiszteletre méltó jó asszonyom!

Harmadik holnapja következik, hogy én is Bécsnek lákoi között szívom alsó Ausztriának száraz levegőjét — Bécsnek gyönyörködtető vidéke fogva tart ugyan minden tovább repülni akaró képzeletet; de az én kis hegyes völgyes Hazám ottan lakó jó embereim, és azok között a Tekintetes Asszonynak előttem kedves emlékezetű Háza örökké szívem és elmém előtt forog.

December 10-dikén 9 órakor léptem bé legelőbb Bécsbe, három egész héti éjjeli nappali jövetelem után — a mi a várost, az ezen annyi nemzetek gyülekezésének fészket illeti, lehet képzelni, hogy 34. Forstadt, b. akkora nagyságu, széles sánczokkal és magas Kőfalakkal körült vett vár, mint Kolosvár, és 800,000 egymáson tolongó népség nem kis helyen fér el — az éjszakra hajlott Sz.-István úgy áll ki a 8. 9. emeletű épületek között, mint egy felleget érő kormos óriás. — A nép az uttzák két oldalain folyva foj az Idegen elébb, azt gondolja, hogy a nép valami lármára siet olyan tolongással, de ez egész nap így foly. A Hintók képtelen zörgése az agyaveléjét az embernek megreszketteti, jó, megyen, éjjel, nappal.

A nép szerfelett finom és pompás; nevezett szerént az asszonyok milliőkat viselnek és hordanak magokan továbbá elég nyájas, és szolgálatra kész — nem képzelhetni, mi kíváncsi — Égés volt a minap a Duna mellett, a Szent Istvánt több két ezer embernél nézte, ott lévén utam el én is közikbe állottam, kérdem mit néznek. Senki nem tudta, későre vettem észre, hogy a nép a veres zászlót várja, hogy kitéssék, én ott hagytam; a Hofon megint nem régibe kiszabadul egy madár az ablakon, annyi nép fut öszve, hogy a Hintok nem mehetvén zugás támadott, katonákat kellett hozni a nép elküldésére — egy vastagon füstölő kéménynek több nézője van, mint egy Theatrumi darabnak Kolozsvártt.

Uj esztendő napján láttam Bécsnek gála napját, jelen volt a Muszka

¹ Megjelent a tordai *Aranyosvidék* 1893. októb. 21-iki 43. számában, honnan Borbély György szerkesztő úr szives engedelméből átveszem. Özvegy Nagy Mihályné Borbély György úrnak nagyanyja.

Czár a reggeltől fogva jövő-menő Princzeknek, Fürsteknek, Grofoknak, követeknek 11-ig nem volt vége hossza, 11-kor mentek ő Felségek isteni tiszteletre a Burgkapellbe én nagy nehezen bétolongtam, leginkább teezett nékem a kis Bounaparté, Gróf Colleredo nevelője mellett — fejez kerek pofáju, kék szemü, de azt mondják nagy hazug.

A császári kincstár felveretett, ugy van a hir, hogy egy paraszt köntösös ember tartotta volna beszéddel a strásákat, mig mások éjszaka, az épület alatt való kánálison feltörvén elvitték a teméntelen Aranyat, melyek 1820. verettek — máris sok ember jött galibába, hogy ilyenekkel vásárlott, de még eddig mind megszabadultak.

Truppok szakadatlanul mennek Olaszországba, ugy haljuk, hogy a Neapolyi király Schönbrunba fog lakni jönni — Erdély és Bécs levegője között nagy a különbség, én itt még szánkát nem láttam. Az Europa előtt olyan hires éneklő Kataláni 22. Janu. adott egy Conczertet, einnámja feljülmult 18.000 Pfrtokot.

A mi privat állapotomat nézi, még eddig mindenképpen jól érzem magamat; remélem hogy ezután is megsegít az Isten s a jó emberek. Itten az ember erővel németté lesz. Az én öltözetem egy német magas kalap — fekete selyem lájbi, fehér nyakravaló, melynek oly magosnak kell lenni, hogy az ember örökké az égbe nézni kéntelen, egy pántoffel, fekete pantallon, és egy olajszin Gehrock — mindamellert ugy képzem magamat mint egy idegen sziget madarát mely bármi cifra Kaliczkában van, szirtos hazája felé fordul énekelni -- Két napja már, hogy erdélyi levelekkel töltöm az időt — Alázatossággal tisztelem a kisasszonyokat, nevezett szerént Lajost, Miklost mihelyt több időm lesz, többet fogok írni, mostan pedig ajánlván magam tapasztalt gratziájába maradok.

A Tekintetes Asszonynak

Szállásom vagyon. In der stadt. Färben-gasse Nro. 338. in 4-tem Stock.

alázatos szolgája
Székely Sándor, mp.

2. Toldy Ferencznek.¹

Érdemes Férfi, Kedves Barátom!

Folyó esztendő okt. 10-kén hozzám utasitni méltóztatott Levelét nagy Tisztelettel vettem, ámbár nagy érdemű Nevét eddig fénylő Iróink között is szemléltém, mindazáltal, hogy azon tisztelt Név nékem önkéntes

¹ A Toldy Ferenczhez intézett Levelek a M. T. Akadémia könyvtárában őriztetnek.

barátságát is, Litteratori Lelkességét is ajánlá; legnagyobb gyönyörűségim közzé számlálom.

A mennyiben illendő akárkinek magáról kérkedés és hiuság gyanuja nélkül írni, annyiban Kedves Barátom becses kívánságának telyesítője lehetek. Eredetemet vettem az (IV. Béla alatt kézdi és sepsi székekből Aranyasszékre előbb mint segédvédők, utobb megtelepedett székely nép az Hazai Történetekben eléggé ismeretes) Aranyas Rákosi Nemes Székely Nemzettségből, mely magának fegyverrel nyert nemzeti ősi szabadságát a hajdoni homályos időktől fogva tartya. Atyám volt Székely István volt káli unitárius pap és Marosi környéki Archidiaconus. Fia én egyedül, Leány testvérim kettő. Tanultam 6 eszt. a Kereszturi Gymnasiumban, 6 ismét a Kolosvári nagy oskolában, egy esztendő a Kolosvári Universitasban Törvényekben töltöttem, melyeket czélul tettem vala, de közben Statusom által Academiára közkölséggel expedialtattam. 2 eszt. Bécsben tölték. — Onnan Tordára esett jöve-
telem, hol 1822-től fogva viselem a papi kötelességeket és a Gymnasiumban a Theologiai Cursus és Német nyelv tanítását.

Házasságomban Fiscalis Proc. Csipkés Albert Leányával, Betaval szerencsétlen lettem; három és fél esztendeig volt szeretett Házastársom engem özvegységre hagyott. Azolta Barátim veszik és a kötelességek életem magános óráit. Néha pendítem meg, a múlt idők emlékezetében, néha a jövendők édes reményében, Latom (igy: lantom h.) húrjait. Születésemet adta 1797. sept. 13.

Mit irjak gyönyörködtetőbb Könyveimről avagy uralkodó passióimról? — Homért és Virgilt mások felett szeretem, külömben minden nemzet Epicusait. A Eposzi kürtet adta nékem inkább a Természet, de a szelid Lanttól is nem fosztott meg. Munkáim a következők: *A Kenyérmezői Harcz* öt Énekben. Hősi költemény (próba 1817), egy ének kész. — *Lusiade*. Első Ének fordítás (1818). — *Vienniász* XXV Ének Alcaica strophákban (1821. 2.), mely jobbitást vár. — *A Székelyek Erdélyben* (Bécsben 1822). — *Mohácsiász* négy Énekben (1824 Tordán), mely egészen kész, nékem mindegy, akárhol és miként jelenjék meg.

Hogyha Kedves Barátom! mivel már talán el is késett válaszom, az idei kötetben meg nem jelenhetnek küldett vagy küldendő darabjaim, tehát a jövendőire nézve, ezeken kívül, többiekkel is szolgálhatok.

A Székelyek Erdélyben telyes betűhibákkal.

Lap 126. sor 3. Legidnek, olvasni kell: *Szegednek*.

» 131. » 7. *Álva figyelmezték fejedelmek hősi szavára*. Mig osztán

- Lap 135. sor 8. *Tornyolván rázta serényyét.*
 » 140. » 14. *Védelmire.*
 » 143. » 10. *Küküllő. Árkaiból kikelő fövényes víze stb.*
 » 144. » 9. *Nemeréről.*
 » 145. » 5. *Szerzend.* Szerzel helyett.
 » 141. » 4. *Mert Érczkert* — s lángos stb.
 » 147. » 5. *Tudta*, e helyett: sudta.
 » 141. » 5. *Alja nagy ajtóit jobról. Sok küzde* stb.
 » 125. » 7. *Férfjak.* Lap 137. s. 4. *Szirteerében* helyett:
Szirtüregekben.
 » 150. » 12. sor után ezen Hexameterek következnek:

Ért a rettentő, s zeng a nagy kopjalap ütven:
 S Lépdel előre nehéz lépésben Atillaí rája.
 S Mint három szárnyú menyköt ki nem álhat az érczsirt,
 Kopjaütések alatt aképpen Kaimbár
 És félelmetlen mejjében érzi veszéljét,
 S Még egyszer fegyvert markolni tüzelte halála. —
 Lelkessé s gyorsá tévén. — A scytha taréjos
 Siskát ingatván és győzedelemnek örülvén.
 Sűrű kopjával nagy ütéseket oszta viszontag
 S végre Kaimbárnak kopnyáját messze lesujtá. —

Barátságába azon hiedelemmel ajánlom magamat, hogy több becces
 Leveleit is nyerni fogom, maradván nagy Tisztelettel
 Tordán 6ta Nov. 1827.

alázatos szolgálja

Székely Sándor

Tordai pap és Theolog. Professor az
 (*unitarius* leszakítva) Gymnasiumban.

Czím: *Tordáról.* Tekintetes Toldy Ferencz Urnak, kedves Barátomnak
Pesten. Chez Mons. J. Schedel Controlleur de la poste à Peste.

3. Toldy Ferencznek.

Kedves Barátom!

Felette tisztelt ajánlását úgy veszem, mint egy barátságos Hazafi
 jó szivét. A Mohácsiászt postára tévén egyenesen Barátomhoz utasítám.
 Kisfaludi Urral, az Auróra érdemes kiadójával, minthogy közelről ismer-
 retes nem vagyok, egyszerre beszöktetni barátságába akarék ezen Munkám
 által, melyet hogyha Barátom vélem tenni méltóztat, ajánlván és által
 adván azt, vagy legalább megismertetvén nagy örömeim közzé számlálom.
 Egyébaránt méltóztat véle azt tenni, amit legjobbnak itélend. Egyéb mun-

káimmal is fogok szolgálni, hogyha mi szeretetre méltó lenne benne.
Nagyon tisztelt és várt tudósítását örömmel várván maradok

Barátomnak

Tordán 12. jan. 1828.

Szerető Baráttya

Ar. R. Székely Sándor mk.

Tordai Unitarius pap és professor.

4. Toldy Ferencznek.

Kedves Barátom!

Most esztendeje tett barátságos ajánlásának és ígérétenek eleget tenni kívánván, ezen ujj Eposzt egyenesen barátságába ajánlom és melléje tévén a *Székely* című Eposzomat, együtt hogy kiadni méltóztassék, mint barát barátját és oly nemes lelkű Recensort, kinek tudományos és méjj érzésű lelke előttem is isméretes — szeretettel kérem. Halgatunk mi itt Erdélyben, a mi nékem nagyon fáj, hogy a külföldnek megvette-tésre okot szolgáltatunk ezen káros indifferentiával.

A Jobbitásokat megtettem szorgalmatosan, a letisztalásra időm nem vala, de a tisztalót igyekeztem minden jegyzésekre nyomba utasítani, a több jobbítai valókat, valaha; de mostani környezetem szerént nem — lehet igazitnom. Azomban, reméllem a Magyar Nemes Nemzet nem fogja balul venni tettemet addig is, míg tökéletesbet adhatok.

Szeretném olyan formában megjelenni szemlélni, mint a Schiller Munkái poétai taschenformátban. — Egyébaránt méltóztat engemet tudósítani érdemes tisztelt szándéka felől. A nyereségtől nem vagyok elfoglaltatva, — meglegyszem, ha egy exemplárt nyerhetek belőle. —

Mint távol földre küldett gyermekét az édes Atya, szives szeretettel ajánlom ezen Munkámat felette tisztelt isméretlen Barátom tetszésibe maradván

Kedves Barátomnak

Tordán 1^a Xbrs. ¹

Tisztelő Baráttya

Székely Sándor

Tordai Unitarius Pap és Theologia
professora.

¹ 1829. Az évszám nincs kitéve. Toldy jegyzete: vettem *jan. 3. 829.*

5. *Toldy Ferencznek.*

Schödel Ferencz Barátomnak idvezletemet!

Eposzomra tett becses Recenzióját Barátomnak tisztelettel olvastam s magam is elhatároztam azt ujjalag dolgozni. Akkori környületeim azt nem engedék. Tisztelt Barátomat azért azon instálom, hogy valamely Erdélybe jövő alkalmatosságtól, légyen az bárha költséges is — akár kereskedő által, akár postán, az ígért becses kézikönyvel együtt, melyet az Oskolai Ifjuság számára is használni eltökéltem, méltóztassék lelkülden¹, és ha lehetne sietőleg.

Egyébaránt nagy érdemű becses barátságába ajánlva magam maradok Kedves ismeretlen Barátomnak
Tordán 7^{dik} Jan. 1830.

Tisztelője Idvezlője
Székely Sándor mk.

6. *Toldy Ferencznek.*

Tóldi Ferencz Urnak idvezletemet!

Folyó esztendő elején indíték Pestre Levelet bizonyos kereskedőtől nagyon tisztelt Barátomhoz; de mindeddig nem vett válasza miatt kétségben vagyok, ha valyon kézhez adatott-e? melyre nézve ezen bizonyosb alkalmatosság kétség kívül kezéhez vijendi barátságos kérésemet az iránt, hogy azon becses Recenzióján általment Eposzt, a *Meghódoltatott Dáczját* nékem valamely siető, de bizonyos alkalmatosságtól, mentől hamarabb leküldeni méltóztassék, akár posta terhsekeren, akár kereskedő által esvén meg. A portót magaménak fogom tartani.

Szükségesnek látom arra nézve a kijegyzett javításokat, melyeket barátságos érzéssel vettem, mentül elébb megtenni.

Én felette fájjalom, hogy a mint Erdélyben szárnyal a Hir, az Aurórából talán az Erdélyiek ki volnának rekesztve.

Itt Erdélyben, az igaz, nem élünk mi oly nagy világban, mint a Pesti. Azomban tudjuk igenis, mivel tartozunk azon honni Nyelv. iránt, mely valaha nállunk fejedelmi, udvari Nyelv volt és ha lassan is, előnyomúlni törekedünk. Közelebről indúla meg Kolosvárt Áglája czimű folyó irás. *Zejk* úr a Kenyermezei ütközetet megirá mintegy tizenöt ivnyi derék Eposzban és kiadni szándékozik. A mint látom, itt most kezdődik nagyobb energiában a Magyar szép Litteratura. Idővel Erdélyből is származhatnak Classikai mivek.

¹ *Leküldeni* vagy *elküldeni* helyett.

Pestre magam is a jövő őszön, ha az idő kedvezend, felrándulni szándékozom. — Válaszát kérőleg várva, maradok tisztelettel, Tordán 15-ik mart. 1830.

Baráttya

Székely Sándor.¹

E levelek irodalomtörténeti adatait már fölhasználtam és megmagyaráztam e cikkem első, életrajzi szakaszában.

HEINRICH GUSZTÁV.

¹ Székely Sándornak több leveleiről, vagy hozzá intézettekről (édes anyjának egy „Szabéd 1846. 5. Febr.” kelt és „szerető édes Anyád Szekeres Klára” aláírásu, de merőben tartalmatlan levelét nem számítva) nem tudok. Toldy (*Magyar Költők Élete* II. a Kazinczy Ferencz életrajzához csatolt jegyzetben) azon írók sorában, kikkel Kazinczy levelezett, Székely Sándort is említi; de ez adata valószínűen tévedésen alapúl.

